

Власні наукові доктрини, обґрунтовані в системі наукових досліджень – вчення про механізм правового регулювання екологічної експертизи як гарантії екологічної безпеки (докторська дисертація), трьохрівневу структуру екологічних правовідносин, систему об'єктивних екологічних правовідносин, систему суб'єктивних екологічних прав громадян, теорію права екологічної безпеки, тектолого-правовий механізм національної державної екологічної політики України, формування ландшафтного права – складової екологічного права, приватизаційні земельні правовідносини та особливості розвитку земельного права та ін.

Безумовний вплив на розвиток екологічного права справили наукові доктрини С. М. Кравченка (психолого-правові аспекти реалізації права навколишнього середовища), Г. І. Балюк (про співвідношення екологічної та радіоекологічної безпеки), А. Г. Бобкової (про становлення рекреаційного права), Н. Р. Малишевої (щодо гармонізації екологічного законодавства до законодавства Європи), М. В. Краснової (щодо компенсації шкоди за екологічним законодавством України, теорія договірної екологічного права), П. Ф. Кулиничча (про правовий режим земель сільськогосподарського призначення), А. К. Соколової (щодо формування флористичного права, які в сукупності розкрили зміст екологічного права на новому науковому рівні), та внесли суттєвий вклад у розвиток екологічного та відповідно земельного права.

Гетьман А. П., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри екологічного права, проректор Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», академік НАПрН України

ІНСТИТУТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В науковій доктрині сучасного екологічного права України юридична відповідальність за правопорушення в сфері природокористування та охорони довкілля розглядається крізь призму традиційних видів, – дис-

циплінарної, адміністративної, цивільної та кримінальної, що є віддзеркаленням положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Земельного, Водного, Лісового кодексів, Кодексу про надра, законів «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про охорону атмосферного повітря», «Про екологічну мережу», «Про екологічну експертизу», «Про мисливське господарство та полювання», інших законодавчих актів екологічного спрямування.

Разом із наведеним, юридична відповідальність в екологічній сфері має і специфіку, зумовлену особливостями екологічного правопорушення як обов'язкової підстави для застосування санкції до порушників екологічного законодавства. Це знаходить своє віддзеркалення в санкціях, які застосовуються до порушників правил природокористування та охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки. Традиційними є санкції у вигляді штрафів за порушення екологічного законодавства, які передбачені не лише Кодексом про адміністративні правопорушення, але й іншими законодавчими актами екологічного спрямування.

Але специфіка юридичної відповідальності в екологічній сфері знаходить своє відображення не лише в традиційних санкціях у вигляді штрафів. Для такої відповідальності характерним є обмеження чи зупинення екологічно-небезпечної діяльності. Зокрема, відповідно до ст. 57 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», забороняється впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем, якщо вони не відповідають вимогам екологічної безпеки. У разі порушення встановлених вимог така діяльність припиняється уповноваженими на те державними органами, а винні особи притягуються до відповідальності. Законом України «Про питну воду та питне водопостачання» передбачено, що держава гарантує захист прав споживачів у сфері питної води та питного водопостачання шляхом обмеження, тимчасової заборони (зупинення) в установленому порядку функціонування систем питного водопостачання, які не забезпечують нормативів якості питної води, а також діяльності, що негативно впливає на якість питної води, порушує режим функціонування системи питного водопостачання та водовідведення (ст. 7).

Специфікою юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства є також застосування санкцій у вигляді припинення

екологічно небезпечної діяльності фізичних чи юридичних осіб в адміністративному порядку або за рішенням суду. Так, відповідно до ч. 3 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду. Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» передбачено, що головні державні санітарні лікарі (їх заступники) мають право припиняти діяльність підприємств, установ, організацій, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими засобами, рухомих складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм, будівництва, реконструкції та розширення об'єктів у разі відступу від затвердженого проекту, інвестиційної діяльності у випадках, встановлених законодавством (ст. 42).

Своєрідною санкцією за порушення законодавства в екологічній сфері слід також вважати відкликання екологічних дозволів, ліцензій, позбавлення права спеціального використання природних ресурсів в адміністративному чи судовому порядку. Так, Земельним кодексом України передбачено примусове припинення прав на земельну ділянку в судовому порядку (ст. 143) та припинення права користування земельною ділянкою органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування (ст. 144). Право спеціального водокористування у випадках, передбачених ст. 55 Водного кодексу України припиняється за рішенням органу, що видав дозвіл на спеціальне водокористування; за рішенням Кабінету Міністрів України або відповідних рад; на вимогу органу, який видав дозвіл на спеціальне водокористування (ст. 56 ВК України). Лісовим кодексом України передбачена можливість припинення права використання лісових ресурсів в установленому порядку шляхом анулювання лісорубного квитка або лісового квитка тими органами, які їх видали (ст. 78).

В юридичній літературі виділяють декілька способів обчислення розмірів збитків при екологічних правопорушеннях, а саме: затратний (за фактичними затратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища і здоров'я людей), нормативний (за встановленими нормативами), розрахунковий (за відповідними методиками розрахунку розміру шкоди).

Саме останній спосіб знайшов широке застосування серед різновидів юридичної відповідальності в екологічній сфері. Так, наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р. затверджено Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 грудня 2008 р. затверджено Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Широкого застосування в сфері юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства набули такси як різновид санкцій у сфері відшкодування завданої навколишньому природному середовищу шкоди. Такси є своєрідною розрахунковою одиницею, тарифом, що має умовний характер і містить в своєму розмірі наперед визначену оцінку збитків, витрат держави, що виникнуть у зв'язку зі знищенням окремих природних компонентів. Такси враховують, як зазначається в літературі, у вартісному виразі всі негативні майнові наслідки, а також культурну, наукову, історичну цінність природних об'єктів, їх розповсюдженість в даному регіоні та інші ознаки. Вони становлять завчасно розраховану і зафіксовану оцінку заподіяної екологічної шкоди у вигляді кратності до розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Таким чином, юридична відповідальність, яка передбачена у відповідних законодавчих актах поресурсового спрямування, є важливим фактором для відшкодування шкоди, що завдається довкіллю, а також досягнення умов забезпечення раціонального природокористування, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, а в кінцевому рахунку – соціально-економічного розвитку України.

Як свідчить проведений аналіз, в екологічному законодавстві сформовано міжгалузевий комплексний інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Але зазначений інститут не є досконалим і таким, який можна вважати завершеним, що викликає необхідність проведення всебічного наукового аналізу та розробки для правозастосовчої діяльності теоретично обґрунтованих рекомендацій

у відповідній сфері суспільних відносин. Зокрема, потребує свого дослідження науково-теоретичне обґрунтування концепції юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, як одного із важливих інститутів екологічного права, потребує з'ясування зміст поняття «юридична відповідальність в екологічній сфері» та його особливості, розробка системи принципів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, визначення місця такої відповідальності в системі загальної юридичної відповідальності, доктринальне формулювання поняття, з'ясування суті, аналіз складу і ознак екологічного правопорушення, яке тягне юридичну відповідальність. Актуальним в науковому аспекті є розробка класифікації екологічних правопорушень, за які застосовується юридична відповідальність, дослідження системи органів, що застосовують заходи юридичної відповідальності в екологічній сфері, аналіз основних санкцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, з'ясувати процедурні особливості застосування заходів юридичної відповідальності до правопорушників, нарешті, здійснити оцінку стану законодавства в сфері охорони навколишнього природного середовища, яке торкається юридичної відповідальності, з'ясувати недоліки та прогалини у правовому регулюванні.

На завершення слід зазначити, що юридична відповідальність в екологічній сфері є одним із різновидів загальної юридичної відповідальності. Її відмінною ознакою є те, що вона застосовується за скоєння екологічного правопорушення, тобто діяння, що порушують правові норми екологічного законодавства. Юридичну відповідальність за екологічні правопорушення необхідно розглядати як обов'язки винних осіб понести покарання у формі позбавлення особистого, організаційного або майнового характеру. Негативні наслідки, що застосовуються до правопорушників, повинні бути передбачені в санкціях відповідних правових норм. Юридична відповідальність в екологічній сфері є однією із форм державного примусу, а тому застосовується державними інституціями (судовими органами, центральними або місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування), у відповідній процесуальній формі, – кримінально-процесуальній, адміністративно-процесуальній, цивільно-процесуальній, еколого-процесуальній.